

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ІДЕОЛОГІЯ (ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ)

Загальновідомо, що термін «ідеологія» був запроваджений у науку А. Д. де Трасі у 1796 році в роботі «Елементи ідеології» і використовувався для позначення науки, що досліджує ідеї. З того часу він зазнав суттєвих змістовних змін і сьогодні використовується в значенні сукупності «вірувань та ментальних моделей, які описують і структурують соціальне середовище, репрезентують різноманітні соціальні групи та їх специфічні інтереси, фіксуються в суспільній свідомості та реалізуються у сфері дискурсивних практик» [1, с. 289]. Тривалий час у XIX ст. ставлення до ідеології як науки було достатньо негативним, сформованим під впливом ставлення до неї і до представників науки, що її досліджували, з боку імператора Наполеона, який називав її відірваною від реального життя, а представників цієї науки називав «темними метафізиками» [2, с. 520]. Лише з появою праць К. Маркса та Ф. Енгельса, які взяли ідеологію в якості «зброї» для впровадження у життя власних поглядів і думок, ставлення до неї змінилось. При цьому самі вони негативно ставилися до неї як такої, відмовляючись визначати свої вчення як ідеологію.

В. І. Ленін, хоча і вважав себе вірним учнем К. Маркса та Ф. Енгельса, тим не менш, переглянувши ставлення до ідеології і зробив спробу поєднати її з наукою. При цьому він виходив з того, що ідеологія це партійна (групова) система поглядів і ідей які мають науковий характер [3, с. 83]. Він чудово зрозумів, що ідеологія сповідується державою, а право являє собою вираз волі держави. Саме це поєднання є найважливішим інструментом для утримання влади. Завдяки такому підходу ідеологія на десятиріччя стала чи основним знаряддям впливу на маси, критерієм лояльності до влади.

Достатньо тривалий час дослідження ідеології здійснювались переважно під кутом зору її проявів у сфері соціальної політики (політичні ідеї, політичні цілі, політичні інтереси та т. ін.). Практично поза межами наукових зацікавленості залишалась правова ідеологія, а що до ідеології в розрізі окремих галузей системи права, то до неї взагалі науковці не проявляли інтересу. При цьому сама ідеологія активно вторгалась у правове життя, активно використовувалась в якості інструменту за допомогою якого держава (мається на увазі СРСР), вирішувала свої політичні питання, досягала своїх цілей.

Однак, при тому при всьому, проблеми ідеології окремих галузей права залишались недослідженими. Слід щиро визнати, що і на сьогодні вони у переважній більшості залишаються *tabula rasa*. Аналіз наукової

літератури (як українських науковців, так і науковців країн колишнього РСР), свідчить про лише окремі, розрізнені спроби дослідження ідеології в контексті окремих галузей права і наук правового циклу [див. напр. 4, 5, 6].

Для представників науки кримінального права в першу чергу, звичайно, найбільш актуальними завжди будуть питання кримінально-правової ідеології, яка визначає розвиток кримінального права (як з позицій теоретичних так і законодавчих та правозастосовних).

Однак, перед тим як зробити спробу визначитись із поняттям кримінально-правової ідеології необхідно зробити це стосовно поняття правової ідеології, яке є базовим і співвідноситься з першою як основне і родове поняття.

Серед чисельного кола науковців, які досліджували проблему правової ідеології практично немає суттєвих розбіжностей у її понятті [див. напр. 7, 8, 9 та ін.]. Вбачається, що найбільш чітко та емке визначення правової ідеології дав А. Б. Венгеров, який зазначав, що правова ідеологія являє собою «систему концентрованих поглядів, які ґрунтуються на певних соціальних і наукових пізнаннях» [1, с. 118].

Правова ідеологія, як і будь-яка філософська і правова конструкція, являє собою достатньо складне явище. Вона є філософським осмисленням права, як цінності людської цивілізації, права, як соціального інституту, права, як соціального регулятора. У будь-якому випадку правова ідеологія на підставі оціночного сприйняття права (у більшості випадків через емоційну оцінку практики його застосування під кутом зору соціальної справедливості), виробляє загальні вимоги до права як соціального інституту.

Правова ідеологія, разом з правовою психологією, являє собою складову частину правосвідомості яку І. Є. Фарбер визначав як «форму суспільної свідомості, яка являє собою сукупність правових поглядів і почуттів, що мають нормативний характер і включають у себе як знання правових явищ, так і оцінку з точки зору класової (або загальнонародної) справедливості, а також нові правові вимоги, що відбивають економічні і політичні потреби і інтереси суспільного розвитку» [11, с. 204–205]. Таким чином можна стверджувати, що правосвідомість являє собою концентрований вираз правової ідеології.

Нерозвинутість правової ідеології негативним чином відбивається на суспільстві у цілому оскільки саме право є основним суспільним регулятором від якого суттєво залежить функціонування суспільства. Його окремих інститутів, життєдіяльність громадян.

Основна роль соціальна функція правової ідеології полягає у здійсненні впливу на процес формування системи законодавства як у цілому так і його окремих галузей. Саме на підставі правової ідеології повинна

формуватися правова політика держави. П. Е. Недбайло, даючи оцінку правовій ідеології, зазначав, що вона являє собою складову правової політики держави [12, с. 27–30].

Визначення кримінально-правової ідеології може і повинно здійснюватися на підставі загального вчення про правову ідеологію з урахуванням особливостей цієї галузі права. Таким чином кримінально-правова ідеологія може бути визначена як *система концентрованих поглядів на злочин та покарання, які ґрунтуються на комплексі соціальних і наукових знань*. Кримінально-правова ідеологія знаходить свій вияв у кримінально-правовій правосвідомості яка являє собою систему поглядів, почуттів, щодо кримінального права, що мають нормативний характер і включають в себе як знання кримінального права так і його оцінку з точки зору соціальної справедливості. При цьому необхідно зазначити, що кримінально-правова ідеологія формується у т. ч. під впливом кримінально-правового менталітету нації [13].

Як вже зазначалось, правова ідеологія являє собою базове, загальне явище. Родовими явищами що до нього виступають галузеві правові ідеології – конституційно-правова, цивільно-правова, кримінально-правова та ін.

Розглядаючи кримінально-правову ідеологію як цілісне соціально-філософське явище, необхідно зазначити, що його структура також є неоднорідною. Її аналіз дозволяє виділити видовий рівень, до якого можна віднести ідеологію кримінальної відповідальності, ідеологію покарання та ін. Виділяється також і «найнижчий» спеціальний рівень на якому знаходяться ідеологічні оцінки конкретних інститутів кримінального права – співучасті у злочині, покарання у вигляді позбавлення волі та т. ін.

Кримінально-правова ідеологія являє повинна бути базою кримінально-правової політики, адже саме в ній сформовано розуміння добра і зла, злочинного і незлочинного. Саме вона в ній віддзеркалюються вимоги до правової реакції на вчинений злочин.

Формуючи кримінально-правову політику кримінально-правова ідеологія:

- виробляє її завдання, цілі, принципи, напрями та етапи;
- визначає підстави та межі криміналізації та декриміналізації, пеналізації та депеналізації;
- визначає основні підходи до формування системи покарань;
- визначає основні підходи до застосування інститутів звільнення від кримінальної відповідальності, кримінального покарання та його відбування.

Слід зазначити, що в Україні по сей день кримінально-правова ідеологія не знайшла свого визначення, що самим негативним чином впли-

ває на кримінально-правову політику, а через неї на стан кримінального законодавства та практику його застосування. Саме на базі кримінально-правової ідеології повинні бути розроблені доктрина кримінально-правової політики, її концепція і кримінальне законодавство.

Література:

1. Пруднікова О. В. Ідеологія політична. Велика українська юридична енциклопедія – Харків: Право, 2017. – 1128 с.
2. Категории политической науки: Учебник для студентов вузов / Под. ред. А. Ю. Мельвиля. – М., 2002.
3. Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т. 39.
4. Клименко А. И. Идеолого-политические основания гражданского общества как правового феномена: к вопросу о гражданском обществе в современных политических структурах западного типа. / А. И. Клименко. // Система координат. Пространство и время. – 2015. – №1–2 (19–20). – С. 18–23
5. Губар С. В. Ідеологічні засади правового регулювання діяльності органів кримінальної юстиції / С. В. Губар. // Філософські та методологічні проблеми права. – 2015. – №1–2 (9–10). – С. 171–183
6. Адаменко И. Е. К вопросу о философских основаниях уголовно-процессуальной деятельности / И. Е. Адаменко // Вестник Краснодарского университета МВД России. – 2015. – №1. – С. 56–59.
7. Певцова Е. А. Правовая культура и правовое воспитание в России на рубеже XX–XXI веков. – М., 2003. – 416 с.
8. Шеяфетдинова Н. А. Правосознание в механизме обеспечения экологической безопасности. Автореф. дис.... канд. юрид. наук. – М., 2003. – 24 с.
9. Байниязов Р. С. Правосознание и правовой менталитет в России. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2006. – 53 с.
10. Венгеров А. Б. Теория государства и права: Часть 2. Теория права Т. 2 / Анатолий Борисович Венгеров. – М.: Юристъ, 1996. – 152 с.
11. Фарбер И. Е. Правосознание как форма общественного сознания / И. Е. Фарбер. – Москва: Юрлит, 1963. – 205 с.
12. Недбайло П. Е. Введение в общую теорию государства и права / П. Е. Недбалю. – К.: «Вища школа», 1971. – 197 с.
13. Фріс П.Л. Кримінально-правовий менталітет народу і кримінально-правова політика. Кримінальний кодекс України 2001 року: проблеми застосування і перспективи удосконалення. Тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозиуму. Львів 21–22 вересня 2012 р. С. 222–227.

УДК 343.375; 347.2/3

ХАРЧЕНКО Вадим

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Виходячи з соціально-політичного устрою нашої країни за часів СРСР, система Особливої частини Кримінального кодексу Української РСР 1960 року [6] містила дві окремих глави, в яких встановлювалися самостійні підстави кримінальної відповідальності за злочини проти